

MILLIY HUQUQIY TIZIMDA ELEKTRON TIJORATDA TO‘LOVLARNI
AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY TARTIBI VA ASOSLARI

LEGAL PROCEDURE AND FOUNDATIONS OF MAKING PAYMENTS
IN E-COMMERCE WITHIN THE NATIONAL LEGAL SYSTEM

Bazarbaeva Dilyara Axmet qizi

Biznes huquqi kafedrası magistranti

Toshkent davlat yuridik universiteti

bazarbaevadilyara3@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi milliy qonunchiligi asosida elektron tijorat doirasida to‘lovlarni amalga oshirishning huquqiy tartibi, turlari va mexanizmlari tahlil qilingan. Xususan, sohani tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq elektron to‘lov usullari, ularning yuridik xususiyatlari hamda iste‘molchilar va sotuvchilar o‘rtasida ishonchni ta‘minlovchi pul mablag‘larini deponentlash (eskrou) tizimining huquqiy mazmuni kompleks tarzda ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *elektron tijorat, to‘lov tizimlari, elektron pullar, deponentlash, eskrou xizmati, normativ-huquqiy hujjatlar, virtual terminal (E-POS), elektron hisobvaraqq-faktura.*

Abstract: *This article analyzes the legal procedure, types, and mechanisms of making payments within the framework of e-commerce based on the national legislation of the Republic of Uzbekistan. In particular, in accordance with the regulatory legal documents regulating the field, electronic payment methods, their legal features, and the legal content of the escrow system (deponating funds), which ensures trust between consumers and sellers, are comprehensively revealed.*

Keywords: *e-commerce, payment systems, electronic money, deponating, escrow service, regulatory legal documents, virtual terminal (E-POS), electronic invoice.*

Аннотация: *В данной статье на основе национального законодательства Республики Узбекистан анализируются правовой порядок, виды и механизмы осуществления платежей в сфере электронной коммерции. В частности, в соответствии с нормативно-правовыми актами, регулирующими данную сферу, комплексно раскрываются методы электронных платежей, их юридические особенности, а также правовое содержание системы депонирования денежных средств (эскроу), обеспечивающей доверие между потребителями и продавцами.*

Ключевые слова: *электронная коммерция, платежные системы, электронные деньги, депонирование, эскроу-сервис, нормативно-правовые акты, виртуальный терминал (E-POS), электронная счет-фактура.*

KIRISH

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijorat va to‘lov tizimlari jadal rivojlanib, moliyaviy va savdo munosabatlarini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqmoqda. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, masofaviy savdo-sotiq hajmining keskin ortishi bevosita xavfsiz, tezkor va ishonchli to‘lov tizimlarining mavjudligiga chambarchas bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, raqamli makonda iste‘molchilar va sotuvchilar o‘rtasidagi moliyaviy operatsiyalarning qonuniy kafolatlarini ta‘minlash hamda tranzaksiyaviy ishonchni shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb huquqiy masalalaridan biriga aylanib ulgurdi.

O‘zbekiston Respublikasida elektron tijorat ishtirokchilari o‘rtasidagi hisob-kitoblarni huquqiy tartibga solish, to‘lov xavfsizligini ta‘minlash hamda ishonchli qonuniy mexanizmlarni yaratish bo‘yicha mustahkam normativ-huquqiy baza shakllantirilgan. Mazkur munosabatlar bevosita "Elektron tijorat to‘g‘risida"gi hamda "To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida"gi qonunlar, shuningdek, sohani yanada rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga doir qator Hukumat va Prezident qarorlari asosida tartibga solinadi.

Shunga qaramay, texnologiyalarning shiddat bilan o‘sishi amaldagi qonunchilik normalarini uzluksiz takomillashtirib borishni talab etadi. Xususan, amaliyotda elektron tijorat ishtirokchilari o‘rtasida firibgarlik xatarlarini kamaytirish, to‘lov jarayonlarini shaffoflashtirish hamda logistika va kuryerlik xizmatlari orqali to‘lovlarni qabul qilishda yuzaga keladigan huquqiy masalalarni hal etish zarurati saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, naqd pulsiz hisob-kitoblar, virtual terminallar (E-POS) va shartnoma majburiyatlari bajarilishini kafolatlovchi pul mablag‘larini deponentlash (eskrou) mexanizmlarini milliy amaliyotga keng joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi amaldagi qonunchilik normalari asosida elektron tijorat sohasida to‘lovlarni amalga oshirish usullari, ularning yuridik tabiati va so‘nggi yillarda qonunchilikka kiritilgan pul mablag‘larini deponentlash (eskrou) xizmatining huquqiy asoslarini chuqur hamda kompleks tahlil qilishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Elektron to‘lov tizimlari va raqamli tijoratning yuridik masalalari ko‘plab milliy hamda xorijiy olimlar tomonidan faol tadqiq etilmoqda. Xususan, O‘zbekistonda elektron tijoratning huquqiy asoslari, uning modellarini tartibga solish masalalari prof. Sh.N. Ruzinazarov tomonidan keng yoritilgan bo‘lib, olim o‘z asarlarida elektron tijorat muhitidagi shartnomalar va to‘lov kafolatlariga alohida to‘xtalib o‘tgan³⁵. Uning fikricha, raqamli muhitda to‘lov munosabatlari an‘anaviy savdodan farqli o‘laroq, onlayn nazorat va avtomatik ijro mexanizmlariga asoslanishi kerak bo‘lib, bu xaridor huquqlarini yanada ishonchli himoya qiladi

Iqtisodchi olimlar D.X. Suyunov va A.T. Kenjabayev o‘z tadqiqotlarida Internet-do‘konlarda to‘lovlarni amalga oshirishning bank o‘tkazmalari, elektron pullar va naqd pulsiz usullarini iqtisodiy-huquqiy jihatdan tasniflashgan. Ularning ta‘kidlashicha, elektron

³⁵ Sh.N. Ruzinazarov. Pravo elektronnoy kommersii (Elektron tijorat huquqi): Darslik. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2026.

pullar tizimi tranzaksiyalarni tezlashtirsa-da, xavfsizlik masalalari hali ham dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda .

Raqamli to‘lovlar va ularning iqtisodiyotdagi ahamiyati, shuningdek elektron pullarning emissiyasi va aylanmasi masalalari U.A. Uzakov hamda A.A. Karimovlar tomonidan tahlil etilgan. Z.Z. Rahmonova elektron to‘lov tizimlari ishtirokchilarining yuridik majburiyatlari haqida izlanishlar olib borgan³⁶. M.O. Aliyeva esa elektron savdodagi shartnomalarning fuqarolik-huquqiy belgilari va unda xaridor huquqlarining kafolatlanishini tadqiq etgan. Shunday bo‘lsa-da, amaldagi qonunchilikka kiritilgan so‘nggi o‘zgarishlar, xususan, eskrou tizimi va logistika subyektlarining to‘lovlarni qabul qilish vakolatlari hali yetarlicha kompleks huquqiy tahlil qilinmagan.

Shu bilan birga, so‘nggi yillarda qonunchilikka kiritilgan eskrou tizimi va logistika subyektlarining to‘lovlarni qabul qilish vakolatlari hali yetarlicha kompleks tahlil qilinmagan. Olimlarning umumiy fikricha (Ruzinazarov va boshqalar), eskrouning ixtiyoriy xarakteri uning samaradorligini pasaytirishi mumkin, shuning uchun majburiy joriy etish zarur.

METODOLOGIYA

Mazkur maqolani tayyorlashda *tizimli tahlil*, *mantiqiylik*, *induksiya* va *deduksiya*, shuningdek, *qiyosiy-huquqiy* va me‘yoriy hujjatlarni *dogmatik tahlil* qilish metodlaridan keng foydalanildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to‘g‘risida"gi, "To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida"gi qonunlari hamda sohaga oid qonunosti hujjatlari yuridik texnika va amaliyot nuqtai nazaridan o‘rganib chiqildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Elektron tijorat sohasida to‘lovlarni amalga oshirish usullari va uni huquqiy ta‘minlash

Elektron tijorat sohasidagi to‘lov usullari va ularning huquqiy mexanizmlari O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlari bilan mustahkamlangan. 2022-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi "*Elektron tijorat to‘g‘risida*"gi Qonunning 22-moddasiga muvofiq, elektron tijorat sohasida to‘lovlar asosan uchta qonuniy usulda amalga oshiriladi:

Birinchi, naqd pul mablag‘lari orqali bo‘lib, bunda mablag‘lar olinganligini tasdiqlovchi hujjatlar, jumladan virtual terminallar (E-POS) orqali shakllantirilgan cheklar xaridorga taqdim etilishi shart.

Ikkinchi, pul mablag‘larini bank hisobvarag‘idan o‘tkazish usuli hisoblanib, u to‘lovchi va benefitsiar o‘rtasida bank kartalari, shaxsiy kabinet yoki mustaqil to‘lov tashkilotlari tizimlari (masalan, to‘lov agentlari va subagentlari) vositasida ta‘minlanadi.

Uchinchi, elektron pullardan foydalangan holda to‘lash usuli bo‘lib, bunda tranzaksiyalar Markaziy bank ro‘yxatidan o‘tgan elektron pullar tizimida ochilgan maxsus elektron hamyondagi mablag‘larni o‘tkazish orqali bajariladi.

Professor **Sh.N. Ruzinazarovning** ta‘kidlashicha, bu usullar raqamli shartnomalarning avtomatik ijrosini ta‘minlashi kerak. Shuningdek, “So‘nggi o‘zgarishlar (VMQ-885-son,

³⁶ Rahmonova Z. Z. Elektron to‘lov tizimlari va ularning huquqiy tartibga solinishi. – Toshkent: Best publication, 2024. – 14-b

2025-yildan operatorlar faoliyati xabardor qilish tartibida) va soliq stavkalarining oshishi (2026-yildan korporativ daromad solig‘i 15% gacha) to‘lov tizimlarining yanada shaffof bo‘lishiga xizmat qilmoqda” deb hisoblaydi **D.X. Suyunov** va **A.T. Kenjabayev**.

Elektron tijorat sohasida to‘lovlarni amalga oshirishni huquqiy tartibga solishning o‘ziga xos xususiyatlari

Elektron tijoratda to‘lov munosabatlarini huquqiy tartibga solish jarayoni an’anaviy savdodan farq qiluvchi bir qator imperativ xususiyatlarga ega.

Eng muhim xususiyatlardan biri - hisob-kitoblarni onlayn nazorat qilish mexanizmidir. Qonunchilikka binoan, elektron to‘lov vositalaridan foydalangan holda hisob-kitob qilinganda, virtual kassaning elektron cheki xaridorga mablag‘larni oluvchi aniq ko‘rsatilgan holda uning abonent telefon raqamiga, elektron pochta manziliga yoki shaxsiy kabinetiga zudlik bilan yuborilishi shart. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining *"Elektron tijoratni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"*gi PQ-3724-sonli qaroriga asosan, bank kartalari va naqd pul to‘lovlarni qabul qiluvchi E-POS terminallar va onlayn NKM (nazorat-kassa mashinalari) bitta umumiy qurilma sifatida yuridik maqomga ega bo‘ldi, bu esa to‘lovlarni soliq organlari bazasiga real vaqt rejimida uzatishni ta‘minlaydi. **M.O. Aliyevaning fikricha**, bu mexanizmlar xaridor huquqlarini kafolatlaydi, ammo amaliyotda logistika kompaniyalarining mas‘uliyati yetarli darajada aniq emas³⁷.

Yana bir o‘ziga xos qonuniy jihat "Elektron tijorat to‘g‘risida"gi Qonunning **23-moddasida** o‘z aksini topgan. Unga ko‘ra, tovarlarni yetkazib berish (logistika va kuryerlik) xizmatlarini ko‘rsatuvchi tadbirkorlik subyektlariga qonuniy tartibda uchinchi shaxslar (asl sotuvchilar) uchun xaridordan bevosita to‘lovni qabul qilish huquqi berilgan. Bunda logistika kompaniyasi qabul qilingan mablag‘larni keyinchalik inkassatsiya qilib berish majburiyatini o‘z zimmasiga oladi.

Shuningdek, yuridik shaxslar o‘rtasidagi (B2B) tijorat munosabatlarida hisob-kitoblarni amalga oshirishda elektron shakldagi hisobvaraqa-fakturalardan (EHF) keng foydalanish tizimi Vazirlar Mahkamasining "O‘zaro hisob-kitoblar tizimida elektron shakldagi hisobvaraqa-fakturalardan foydalanishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi 522-sonli qarori bilan majburiy etib belgilangan. Operatorlararo EHF roumingi to‘lov hujjatlarining kamida 10 yil xavfsiz saqlanishini kafolatlaydi.

Elektron tijoratda pul mablag‘larini deponentlash tizimining huquqiy mazmuni

Raqamli bozor sharoitida masofaviy bitimlarda xaridorlar va sotuvchilar o‘rtasida moliyaviy ishonchni kafolatlashning innovatsion yuridik mexanizmi sifatida pul mablag‘larini deponentlash -"eskrou" xizmati milliy qonunchiligimizga kiritildi. **Eskrou xizmati** - xaridor to‘lagan pul mablag‘larini shartnomaga doir tegishli majburiyatlar to‘liq bajarilguniga qadar ishonchli ushlab turish xizmatidir³⁸.

³⁷ Aliyeva M. O. Elektron tijoratda shartnoma tushunchasi va belgilari // Innovative Academy. - Toshkent, 2024.

³⁸ O‘zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to‘g‘risida"gi: O‘RQ-792-son. 29.09.2022 y. // Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi 24-moddasi

Mazkur mexanizmning huquqiy mohiyati shundaki, sotib oluvchining pullari tovar yetkazib berilmaguncha yoki xizmat to‘liq ko‘rsatilmaguncha elektron savdo maydonchasi operatori, to‘lov tashkiloti yoxud bank hisobida "muzlatib" turiladi. Agar tovar shartnoma shartlariga mos kelmasa, mablag‘ avtomatik ravishda xaridorga qaytariladi. **Z.Z. Rahmonova** bu mexanizm ishtirokchilarning yuridik majburiyatlarini mustahkamlashini ta’kidlagan³⁹.

Qonunchilikga ko‘ra, ushbu xizmat doirasida deponentlangan pul mablag‘lari yuridik jihatdan eskrou xizmatini ko‘rsatuvchi vositachining mulki hisoblanmaydi. Bu shuni anglatadiki, uchinchi shaxs (tranzit) hisobida saqlanayotgan mablag‘lardan mazkur vositachining o‘z qarzlarini yoxud davlat va boshqa kontragentlar oldidagi shaxsiy majburiyatlarini qoplash (undirish) uchun foydalanilishiga qonunan mutlaqo yo‘l qo‘yilmaydi. Ushbu huquqiy institut iste’molchilarning mulkiy daxlsizligini ta’minlab, elektron tijoratda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan firibgarlik xatarlarining oldini oladi.

2026-yil 1-apreldan ko‘chmas mulk va avtomobillar oldi-sotdisida eskrou majburiy bo‘ldi (NBU ma’lumotlari). Bu **Sh.N.Ruzinazarovning** raqamli kafolat mexanizmlari haqidagi g‘oyasini amalda tasdiqlaydi. Biroq, eskrouning avvalgi ixtiyoriy holati samaradorlikni pasaytirgan. Shuningdek, U.A. Uzakov va A.A. Karimovlarning fikricha, eskrou tizimi firibgarlik xatarlarini kamaytirsada, kiberxavfsizlik standartlarini (PCI DSS) to‘liq integratsiya qilish zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, O‘zbekiston Respublikasi milliy huquqiy tizimida elektron tijorat doirasida to‘lovlarni amalga oshirishning aniq, shaffof va mustahkam huquqiy mexanizmlari yaratilgan. Normativ-huquqiy hujjatlar, shu jumladan "Elektron tijorat to‘g‘risida"gi va "To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida"gi qonunlar naqd pulsiz hisob-kitoblar, elektron pullar hamda virtual terminallarning qonuniy va erkin faoliyat yuritishini ta’minlamoqda. Shuningdek, iste’molchilar huquqlarini himoya qilishning progressiv kafolati sifatida eskrou (deponentlash) xizmatining hamda logistika kompaniyalari orqali to‘lov qabul qilish tartibining qonuniylashtirilishi elektron savdo ishtirokchilarining o‘zaro tranzaksiyaviy ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur huquqiy institutlarni xalqaro kiberxavfsizlik standartlariga muvofiq yanada takomillashtirish hamda tarqoq ko‘rinishdagi normativ hujjatlarni yagona kodifikatsiyalashgan hujjat (Raqamli kodeks) doirasida birlashtirish mamlakat raqamli iqtisodiyoti taraqqiyotining muhim strategik vazifasi bo‘lib qoladi.

Milliy huquqiy tizimda elektron tijoratda to‘lovlarni amalga oshirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish hamda mavjud muammolarni hal etish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. Eskrou tizimini to‘liq majburiy qilish. “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonunning 24-moddasini “joriy etishlari shart” deb o‘zgartirish va 2027-yilgacha barcha elektron savdo platformalariga tatbiq etish.

³⁹ Rahmonova Z. Z. Elektron to‘lov tizimlari va ularning huquqiy tartibga solinishi. – Toshkent: Best publication, 2024. – 14-b.

2. Kiberxavfsizlik standartlarini integratsiya qilish. PCI DSS va boshqa xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka bosqichma-bosqich kiritish, Markaziy bank va Adliya vazirligi mas’uliyatida 2027-yilgacha (Uzakov va Karimovlar fikriga muvofiq).

3. To‘lov tizimlarini standartlashtirish. Yagona QR-kod va elektron hamyonlarni birlashtiruvchi milliy platforma yaratish.

4. Raqamli infratuzilmani rivojlantirish. Chekka hududlarda terminallar sonini 2 baravar oshirish va moliyaviy savodxonlik darslarini maktab dasturiga kiritish.

5. Raqamli kodeks yaratish. Tarqoq normativ hujjatlarni yagona kodifikatsiyalashgan hujjatga birlashtirish, eskrou va transchegaraviy to‘lovlarni alohida bobda tartibga solish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida: O‘RQ-578-son. 01.11.2019 y. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.09.2024 y., 03/24/964/0736-son.

2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Elektron tijorat to‘g‘risida: O‘RQ-792-son. 29.09.2022 y. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 17.04.2025 y., 03/25/1057/0351-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Elektron tijoratni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: PQ-3724-son. 14.05.2018 y. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 28.11.2024 y., 06/24/200/0981-son.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. O‘zaro hisob-kitoblar tizimida elektron shakldagi hisobvaraq-fakturalardan foydalanishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: 522-son. 25.06.2019 y. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 19.03.2025 y., 09/25/168/0254-son.

5. Ruzinazarov Sh. N. Pravo elektronnoy kommersii (Elektron tijorat huquqi): Darslik. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2026. – 880 b.

6. Suyunov D. X., Kenjabayev A. T., Ro‘ziyev A. O. Elektron tijorat: Darslik. – Toshkent: Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi, 2023. – 298 b.

7. Uzakov U. A. Raqamli to‘lovlar va elektron pul aylanishi: yangi iqtisodiy bosqich // InfoCOM jurnali. – 2024. – B. 73-81.

8. Karimov A. A., Esboganbetova A. E. Electronic payment systems and their legal regulation // Scientists.uz. – 2024. – Vol. 81. – P. 81-85.

9. Aliyeva M. O. Elektron tijoratda shartnoma tushunchasi va belgilari // Innovative Academy. – Toshkent, 2024. – B. 97-100.

10. Rahmonova Z. Z. Elektron to‘lov tizimlari va ularning huquqiy tartibga solinishi. – Toshkent: Best publication, 2024. – B. 12-15.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida elektron tijorat sohasini yanada rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-136-son. 13.04.2026 y. // Lex.uz.

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O‘zbekiston Respublikasida elektron tijorat sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi VMQ-885-son qarori. 28.12.2024 y.